

СУХОМУД О.Г., ЛЮБИЧ В.В., кандидати с.-г. наук
Уманський національний університет садівництва

ФОРМУВАННЯ ЯКОСТІ ЗЕРНА ПШЕНИЦІ ОЗИМОЇ ЗА РІЗНИХ НОРМ ДОБРИВ І ЗАСТОСУВАННЯ ФУНГЦИДУ ФАЛЬКОН 460 ЕС, К.Е. ТА СТІЙКІСТЬ ЇЇ ДО УРАЖЕННЯ БУРОЮ ЛИСТКОВОЮ ІРЖЕЮ

Наведено дані досліджень впливу різних норм добрив на врожайність пшениці озимої, вміст білка і клейковини в зерні та стійкість рослин до ураження бурю листковою іржею.

Ключові слова: пшениця озима, білок, клітковина, урожайність, бура листкова іржа.

Зернові культури у сільському господарстві займають одне з провідних місць. Пшениця – найважливіша продовольча культура, не випадково пшениця озима є основним продуктом харчування у 43 країнах світу з населенням понад 1 млрд осіб. У хімічний склад зерна входять усі необхідні для харчування елементи: білки, вуглеводи, жири, вітаміни, ферменти і мінеральні речовини. Найважливішим елементом є білок, вміст якого може коливатися від 8 до 20 %. Значні втрати врожаю зерна завдають хвороби бактеріального, вірусного, грибкового походження, особливо різні види іржі.

Іржа зернових культур негативно впливає на обмін речовин ураженої рослини: зменшується асиміляційна поверхня листової поверхні, знижується вміст хлорофілу, посилюється транспірація і дихання. За ураження молодих рослин затримується ріст кореневої системи і стебел, внаслідок чого рослини менш стійкі до посухи і понижених температур. Сильне ураження пшениці може знижувати хлібопекарські властивості зерна.

Ступінь шкодочинності іржі залежить від фази розвитку рослин, сили і тривалості ураження, факторів природного середовища та стійкості сорту [1].

Обґрунтоване застосування добрив – важлива умова оптимізації систем інтегрованого захисту. Відомо, що фосфорно-калійні добрива сприяють підвищенню стійкості рослин, а надлишок азотних – до посилення розвитку збудників хвороб і шкідників. Тому за розробки екологічно безпечних технологій важливо створити такий режим живлення, який би забезпечив задовільний фітопатологічний стан у посівах культур [2].

В інтенсивній технології вирощування пшениці озимої мають бути наявні всі елементи її захисту. Тільки в такому випадку дійсно реально отримати 5–7 т/га зерна і більше. При цьому особливу увагу слід приділяти якості та своєчасності застосування фунгіцидів [3].

В Україні в окремі роки втрати врожаю від бурої іржі за регіонами становлять від 3,5 до 15–20 % і більше, а в умовах потужної епіфітотії хвороби за раннього ураження до 62 % [4].

З огляду на зазначене вище, **метою досліджень** було вивчення ефективності внесення інсектициду Фалькон 460 ЕС, к.е. за різних норм добрив під пшеницю озиму та стійкість рослин до ураження бурю листковою іржею.

Методика досліджень. Експериментальну частину роботи з вивчення ефективності внесення інсектициду Фалькон 460 ЕС, к.е. за різних норм добрив під пшеницю озиму проводили на ділянках навчально-науково-виробничого комплексу Уманського НУС (табл. 1).

Таблиця 1 – Схема дослідів

Варіант дослідів	Строк внесення азотних добрив		
	наповесні	у фазу виходу в трубку	у фазу колосіння
Без добрив (контроль)	–	–	–
N ₅₀ P ₅₀ K ₅₀	50		
N ₁₀₀ P ₁₀₀ K ₁₀₀	50	50	–
N ₁₅₀ P ₁₀₀ K ₁₀₀	50	50	50

Агротехніка вирощування пшениці озимої загальноприйнята для Правобережного Лісостепу України. У досліді пшеницю озиму вирощували після зайнятого пару.

В досліді згідно зі схемою застосовували аміачну селітру (34%, ГОСТ 2–85), суперфосфат гранульований (19,5%, ГОСТ 5956–78) та калій хлористий (ГОСТ 4568–95). Фосфорні та калійні добрива вносили під зяблеву оранку, азотні – роздільно згідно зі схемою дослідів.

Загальна площа ділянки становила 72 м², облікової – 40 м², повторність дослідів – триразова, розміщення ділянок послідовне.

Обприскування інсектицидом Фалькон 460 ЕС, к.е. проводили одноразово на початку колосіння рослин пшениці озимої. Норма витрати робочої рідини 300 л/га. Обприскування проводили ранцевим обприскувачем ЕРА-2.

Закладання польових дослідів, спостереження і дослідження проводили відповідно до рекомендацій, методичних вказівок і довідників останніх років.

Упродовж вегетації пшениці озимої визначали стійкість до ураження бурю листковою іржею, починаючи з фази сходів до фази молочної стиглості зерна за дев'ятибальною шкалою:

- 9 – дуже висока стійкість (відсутність ознак хвороби);
- 8 – висока стійкість (інтенсивність ураження органів рослин до 5%);
- 7–6 – стійкість (5–10% і 10–15% відповідно);
- 5 – слабка сприйнятливості, гетерогенність (15–25%);
- 4–3 – сприйнятливості (25–40% і 40–65% відповідно);
- 2 – висока сприйнятливості (65–90%);
- 1 – дуже висока сприйнятливості (90–100%).

Урожайність зерна визначали з кожної ділянки шляхом подільночного обмолоту прямим комбайнуванням, з перерахунком на 14% вологість і 100 % чистоту зерна.

Поширення хвороби на посівах пшениці озимої визначали за формулою:

$$R = \frac{n \times 100}{N},$$

де R – поширення, %;

n – кількість уражених стебел у пробі, шт.;

N – загальна кількість стебел у пробі, шт. [36].

Для оцінки якості зерна пшениці озимої визначали вміст білка за ДСТУ 4117:2007; вміст клейковини та її якість – за ГОСТ 13586.1–68.

Математичну обробку експериментальних матеріалів здійснювали методом дисперсійного аналізу одно- та двофакторного польового дослідів, використовуючи пакет стандартних програм “Microsoft Exel 2003”.

Результати досліджень та їх обговорення. Стійкість рослин пшениці озимої до ураження бурю іржею змінювалась залежно від фази росту і розвитку культури, особливостей погодних умов вегетаційного періоду, норм мінеральних добрив і застосування фунгіциду Фалькон 460 ЕС, к.е. (табл. 2). У 2009 р. стійкість пшениці озимої без застосування фунгіциду у фазі кушіння не змінювалась залежно від доз азотних добрив і становила 9 балів, у фазі виходу в трубку – 9, фазі колосіння – 9, у фазі молочної стиглості зерна знижувалась до 8 балів залежно від варіанта дослідів.

У 2010 р. стійкість пшениці озимої без застосування фунгіциду у фазах кушіння, вихід у трубку та колосіння не змінювалась залежно від норм добрив і становила 9 балів, а у фазі молочної стиглості у варіанті без добрив становила 8 балів і при збільшенні дози добрив знижувалась до 4–5 балів.

Таблиця 2 – Стійкість рослин пшениці озимої до ураження бурю листковою іржею за різних норм добрив і застосування фунгіциду Фалькон 460 ЕС, к.е., %

Варіант дослідів		Рік дослідження							
		2009				2010			
		кушіння	вихід у трубку	колосіння	молочна стиглість зерна	кушіння	вихід у трубку	колосіння	молочна стиглість зерна
Без захисту	Контроль (без добрив)	9	9	9	8	9	9	9	8
	N ₅₀ P ₅₀ K ₅₀	9	9	9	8	9	9	9	5
	N ₁₀₀ P ₁₀₀ K ₁₀₀	9	9	9	8	9	9	9	5
	N ₁₅₀ P ₁₀₀ K ₁₀₀	9	9	9	8	9	9	9	4

Із захистом	Контроль (без добрив)	–	–	–	–	–	–	9	8,0
	N ₅₀ P ₅₀ K ₅₀	–	–	–	–	–	–	9	8,5
	N ₁₀₀ P ₁₀₀ K ₁₀₀	–	–	–	–	–	–	9	8,5
	N ₁₅₀ P ₁₀₀ K ₁₀₀	–	–	–	–	–	–	9	8,0

Під час застосування фунгіциду Фалькон 460 ЕС, к.е. стійкість рослин пшениці озимої у фазі молочної стиглості зерна зростала порівняно з варіантами, де він не вносився і становила 8–8,5 балів.

У середньому за два роки досліджень поширення бурої листкової іржі на посівах пшениці озимої становило 25 % і збільшувалось до 60 % у варіантах із внесенням добрив на фоні без застосування фунгіциду Фалькон 460 ЕС, к.е. (табл. 3). Але цей показник змінювався за роки проведення досліджень. Так, у 2009 р. він не змінювався залежно від удобрення і становив 20 %, а в 2010 р. у варіанті без добрив становив 30 % і зростав до 100 % у варіантах із внесенням добрив.

Таблиця 3 – Поширення бурої листкової іржі в посівах пшениці озимої за різних норм добрив у фазі молочної стиглості зерна, %

Варіант досліджу		Рік досліджень		
		2009 р.	2010 р.	середнє за два роки
Без захисту	Контроль (без добрив)	20	30	25
	N ₅₀ P ₅₀ K ₅₀	20	100	60
	N ₁₀₀ P ₁₀₀ K ₁₀₀	20	100	60
	N ₁₅₀ P ₁₀₀ K ₁₀₀	20	100	60
Із захистом	Контроль (без добрив)	–	10	–
	N ₅₀ P ₅₀ K ₅₀	–	10	–
	N ₁₀₀ P ₁₀₀ K ₁₀₀	–	15	–
	N ₁₅₀ P ₁₀₀ K ₁₀₀	–	18	–

Внесення фунгіциду за різних норм добрив знижувало поширення хвороби на посівах пшениці озимої. Так, у 2010 р. поширення бурої листкової іржі на посівах становило 10 %, а у варіантах із внесенням 50–150 кг/га д.р. азотних добрив – 10–18%.

Таблиця 4 – Урожайність пшениці озимої за різних норм добрив і застосування фунгіциду Фалькон 460 ЕС, к.е., ц/га

Варіант досліджу		Рік досліджень		
		2009 р.	2010 р.	середнє за два роки
Без захисту	Контроль (без добрив)	73,2	48,2	60,7
	N ₅₀ P ₅₀ K ₅₀	83,3	59,3	71,3
	N ₁₀₀ P ₁₀₀ K ₁₀₀	94,8	69,5	82,2
	N ₁₅₀ P ₁₀₀ K ₁₀₀	97,6	73,6	85,6
Із захистом	Контроль (без добрив)	–	50,4	–
	N ₅₀ P ₅₀ K ₅₀	–	64,9	–
	N ₁₀₀ P ₁₀₀ K ₁₀₀	–	75,5	–
	N ₁₅₀ P ₁₀₀ K ₁₀₀	–	80,5	–
HIP ₀₅	A	–	1,3	–
	B	4,4	3,2	–

Урожайність пшениці озимої змінювалась залежно від погодних умов, норм добрив і застосування фунгіциду. В середньому за два роки досліджень на фоні без захисту врожайність зростала з 60,7 ц/га у варіанті без добрив до 85,6 ц/га у варіанті з найбільшою нормою добрив (табл. 4). Проте цей показник змінювався за роки досліджень. У 2009 році цей показник у контрольному варіанті без застосування фунгіциду становив 73,2 ц/га і зростав до 93,7 ц/га у варіанті з найбільшою нормою добрив (N₁₅₀P₁₀₀K₁₀₀), що істотно порівняно з HIP₀₅=4,4. У 2010 р. урожайність пшениці озимої становила 48,2 ц/га і зростала до 73,6 ц/га, що також було істотним.

Тоді як під час внесення фунгіциду врожайність істотно зростала з 50,4 до 80,5 ц/га.

Дослідження показали, що різні норми добрив позитивно впливали на вміст білка в зерні пшениці озимої. В середньому за два роки досліджень вміст білка у зерні на фоні без захисту зростав з 13% у варіанті без добрив до 15% залежно від варіанта досліджу (табл. 5).

Проте цей показник змінювався за роки досліджень. Так, у 2009 р. цей показник у контрольному варіанті без застосування фунгіциду і добрив становив 13,1% і зростав до 15% у варіанті з найбільшою нормою добрив (N₁₅₀P₁₀₀K₁₀₀). У 2010 р. він зростав з 12,5 до 16% у варіанті з найбільшою нормою добрив (N₁₅₀P₁₀₀K₁₀₀).

Вміст білка на фоні внесення фунгіциду зростав на 0,1–0,5 пункти залежно від норми добрив.

Таблиця 5 – Вміст білка в зерні пшениці озимої за різних норм добрив і застосування фунгіциду Фалькон 460 ЕС, к.е., %

Варіант досліджу		Рік досліджень		
		2009 р.	2010 р.	середнє за два роки
Без захисту	Контроль (без добрив)	13,1	12,5	13,0
	N ₅₀ P ₅₀ K ₅₀	13,9	15,1	14,5
	N ₁₀₀ P ₁₀₀ K ₁₀₀	14,6	15,4	15,0
	N ₁₅₀ P ₁₀₀ K ₁₀₀	15,0	16,0	15,0
Із захистом	Контроль (без добрив)	–	12,6	–
	N ₅₀ P ₅₀ K ₅₀	–	15,4	–
	N ₁₀₀ P ₁₀₀ K ₁₀₀	–	15,8	–
	N ₁₅₀ P ₁₀₀ K ₁₀₀	–	16,5	–

Дослідження показали, що різні норми добрив позитивно впливали на вміст клейковини в зерні пшениці озимої. В середньому за два роки досліджень вміст клейковини у зерні на фоні без захисту зростав з 23,9% у варіанті без добрив до 32,5% залежно від варіанта досліджу (табл. 6).

Проте цей показник змінювався за роки досліджень. Так, у 2009 р. цей показник у контрольному варіанті без застосування фунгіциду і добрив становив 25,3% і зростав до 31,4% у варіанті з найбільшою нормою добрив (N₁₅₀P₁₀₀K₁₀₀). У 2010 р. він зростав з 22,4 до 33,6% у варіанті з найбільшою нормою добрив (N₁₅₀P₁₀₀K₁₀₀).

Вміст клейковини на фоні внесення фунгіциду зростав на 0,1–1,1 пункти залежно від норми добрив.

Таблиця 6 – Вміст клейковини в зерні пшениці озимої за різних норм добрив і застосування фунгіциду Фалькон 460 ЕС, к.е., ц/га

Варіант досліджу		Рік досліджень		
		2009 р.	2010 р.	середнє за два роки
Без захисту	Контроль (без добрив)	25,3	22,4	23,9
	N ₅₀ P ₅₀ K ₅₀	28,0	29,2	28,6
	N ₁₀₀ P ₁₀₀ K ₁₀₀	30,2	31,9	31,0
	N ₁₅₀ P ₁₀₀ K ₁₀₀	31,4	33,6	32,5
Із захистом	Контроль (без добрив)	–	22,5	–
	N ₅₀ P ₅₀ K ₅₀	–	30,2	–
	N ₁₀₀ P ₁₀₀ K ₁₀₀	–	32,8	–
	N ₁₅₀ P ₁₀₀ K ₁₀₀	–	34,5	–

Висновки. Отже, в результаті проведених досліджень встановлено, що ураження рослин пшениці озимої залежить від особливостей погодних умов вегетаційного періоду, фази росту і розвитку культури, норм мінеральних добрив і застосування фунгіциду. У фазі кушіння, виходу в трубку і колосіння стійкість найвища і становить 9 балів незалежно від норми добрив. У фазі молочної стиглості – 4–8 балів залежно від варіанта досліджу. Застосування фунгіциду сприяє

підвищенню стійкості до 8,0–8,5 балів.

Урожайність пшениці озимої в середньому за два роки досліджень без захисту становить 60,7–85,6 ц/га, із захистом – 50,4–80,5 залежно від варіанта досліду, приріст врожаю від застосування фунгіциду становить 2,2–6,9 ц/га.

Вміст білка та клейковини в зерні пшениці озимої майже не змінюється від застосування фунгіциду, що свідчить про можливість вирощування пшениці озимої сорту Подолянка без застосування фунгіциду за внесення N_{50} , а при збільшенні дози до $N_{100-150}$ його доцільно застосовувати.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Животков Л.О. Озимі зернові культури / Л.О. Животков, С.В. Бірюков, Л.Т. Бабаянц.– К.: Урожай, 1993. – 288 с.
2. Ретьман С.В. Розвиток хвороб пшениці озимої за різних рівнів мінерального живлення / С.В. Ретьман // Карантин і захист рослин. – 2008. – №7. – С.17–18.
3. Риженко А.П. Применение фунгицидов в посевах озимой пшеницы – это значительная прибавка урожая / А.П. Риженко // Защита и карантин растений. – 2005. – №5. – С. 35.
4. Стрижекозин Ю.А. Оценки вредоносности болезней пшеницы на территории Российской Федерации Всероссийский НИИ фитопатологии / Ю.А. Стрижекозин // Зерновое хозяйство. – 2004. – №3. – С. 23–25.

Формирование качества зерна пшеницы озимой при разных нормах удобрений и применение фунгицида Фалькон 460 ЕС к. е. и устойчивость ее к поражению бурой листовой ржавчиной

О.Г. Сухомуд, В.В. Любич

Приведены данные исследований влияния разных норм удобрений на урожайность пшеницы озимой, количество белка и клейковины в зерне и устойчивость растений к поражению бурой листовой ржавчиной.

Ключевые слова: пшеница озимая, белок, клейковина, урожайность, бурая листовая ржавчина.

The formation of the grain quality of winter wheat under different rules and fertilizer application of fungicide Falcon 460 EC k. e. and its resistance to leaf rust lesion

O. Suhomud, V. Lubich

Investigations of results of effect of different standards of fertilizers on a yield capacity of winter wheat, the quantity of protein and gluten in a seeds and resistance plants to affection of brown rust are given in the article.

Key words: winter wheat, protein, gluten, crop-producing power, brown rust.